

7. Лакан Ж. Стадия зеркала и ее роль в формировании функции я / Жак Лакан // Инстанция буквы, или Судьба разума после Фрейда. – М. : Логос, 1997. – С. 7–14.
8. Гиллиган К. Место женщины в жизненном цикле мужчины / К. Гиллиган // Хрестоматия феминистских текстов / под ред. Е. Здравомысловой, А. Темкиной. – С. Пб. : Дмитрий Буланин, 2000. – С. 166–187.
9. Гримшоу Д. Идея “женской этики” / Д. Гримшоу // Феминизм : Восток. Запад. Россия. – М., 1993. – С. 8–30.
10. McMillan C. Women. Reason and Nature / C. McMillan // Some Philosophical Problems with Nature. – New Jersey, 1982.
11. Oaklev A. Sex, Gender and Society / A. Oaklev. – Longman, 1972. – P. 22.
12. Ortner Sh. B. Is female to male as nature is to culture? / Sh. B. Ortner // J. Munns, G. Rajan, eds., A Cultural Studies Reader. History, Theory, Practice. – Longman, 1995. – P. 495.
13. Huber J. Comparative Gender Stratification / Joan Huber // Janet Saltzman Chafetz, ed., Handbook of Sociology of Gender. – New York : Kluwer Academic/Plenum, 1999.

The article deals with the problem of understanding the psychological gender in psychoanalytic and feminist approaches. Reveals the implicit meaning of gender experience in psychoanalytic and feminist interpretations of gender. It is shown the role of classical psychoanalysis in revealing the social nature of the differences between the sexes. Analyzed different interpretations of gender in feminist directions (psychoanalytic, liberal, radical, postmodern). Outlined the socio-cultural nature of gender experience of personality. Reveals the role feminist theory in the emergence of a new methodology for the study of gender.

Keywords: gender experience, psychoanalysis, feminism, gender, gender studies, socio-cultural.

УДК 159.92

ББК 88.51

Світлана Литвин-Кіндратюк

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІОГЕНЕЗУ РИТУАЛЬНО-ПОБУТОВОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Визначаються методологічні орієнтири дослідження історіогенезу ритуально-побутової поведінки особистості в соціально-психологічному аспекті, які вбачаються в методологічному плюралізмі. Обстоюється комплементарність соціально-конструкціоністського підходу з ідеями соціального конструктивізму, що дозволяє здійснити аналіз ритуально-побутової поведінки особистості на макрорівні дискурсу як регулярної практики з урахуванням ментально-дискурсивних трансформацій у системі соціальних уявлень на макрорівні.

Ключові слова: ритуально-побутова поведінка особистості, методологічний плюралізм, соціальний конструкціонізм, соціальний конструктивізм.

У ситуаціях соціальної нестабільності, що притаманні суспільству ризику [14], актуальною постає проблема регуляції соціальної поведінки особистості, найперше її ритуалізованих, ритуально-побутових форм, оскільки вони є основою організації життєзабезпечення й збереження життєздатності особистості як члена спільноти не лише в умовах традиційного, а й модерного й постмодерного побуту та способу життя. Найперші спроби міждисциплінарного дослідження функціонування та історичних змін зазначених форм поведінки вказують на вагомість соціально-психологічної складової цього пошуку. Водночас соціально-психологічний аналіз ритуально-побутової поведінки особистості не позбавлений методологічних труднощів. Криза методології на теренах соціальної психології значною мірою зумовлена наявністю своєрідних “темних плям” на мапі її предметних сфер, зокрема в аспекті недостатньої з’ясованості генези та соціально-психологічних механізмів традиційної поведінки особистості.

Метою нашої статті є окреслення методологічних орієнтирів дослідження історіогенезу ритуально-побутової поведінки особистості на тлі відродження інтересу до

ритуалізованих форм поведінки в соціальній психології, переважно в контексті соціокультурної парадигми. З огляду на це були поставлені такі завдання:

1. З'ясувати методологічні ресурси соціального конструкціонізму в плані трактування ритуально-побутової поведінки особистості як регулярної практики.

2. Накреслити перспективи психолого-історичного аналізу ритуально-побутової поведінки особистості на засадах комплементарності положень та ідей соціального конструктивізму.

У соціально-психологічних розвідках минулого століття поняття ритуалу та ритуальної поведінки трактується з різних методологічних позицій. Своєї вагомості не втратили міждисциплінарні напрацювання кінця XIX–XX ст. – еволюціонізм в етнографії (Дж. Фрезер) [21], структурно-функціональний підхід у соціології та соціальній антропології (Е. Дюркгейм) [8], психоаналіз (З.Фройд) [22] з їх зацікавленістю проблематикою ритуалу та міфу. Наприкінці XX ст. найбільш евристичними на цьому терені стали структурно-антропологічний і семіотичний підходи (В. Тернер) [18], котрі черпають свій методологічний ресурс із семіотики, неklasичних соціології, соціальної психології, релігієзнавства.

У межах структурно-функціонально зорієнтованих підходів поняття “ритуал” осмислюється на основі термінів, які стосуються усталеної соціальної дії та соціальної структури, а саме: “набір дій”, “моделі поведінки”, “стереотипність”. Загалом ідеться про константну в часі та просторі, насамперед соціальну, поведінку особистості в різних сферах життя, яка спирається на механізм стереотипізації. Пріоритет надається структурним характеристикам, оскільки ритуал – це культурно або соціально стандартизований набір дій, що визначаються традицією й майже або зовсім не виявляють ніяких змін від випадку до випадку” [13, с.204].

Інша група визначень розкриває інтерактивну сутність ритуалу та його форм. Ідеться про його двоплановість та умовність як спільної діяльності, “що містить в собі особливий емоційний заряд і часто сакральний смисл, котра фокусується навколо чітко визначеного набору соціальних об’єктів і дарує учасникам специфічне почуття урочистості й виходу за межі повсякденної реальності” [7, с.766]. У концепції В. Тернера ритуали й ритуалізації прочитуються як тексти з метою розкриття соціальної та культурної динаміки суспільства, а також вивчення значущості ритуальних практик щодо культурної символізації й соціальної комунікації [18]. Якщо ключові аспекти комунікативно-символічного підходу вбачаються насамперед у з’ясуванні того, що означає ритуал як засіб символічної комунікації, то постнеklasичне розуміння ритуалу, значний вплив на становлення якого мала теорія мовленнєвих актів Дж. Остіна [12], фокусується на його перформативності, на тому, “що ритуал робить, на відміну від того, що він означає” [15]. Про ритуал говорять як більш-менш незмінну послідовність формальних актів і висловлювань, смисл яких не розуміють особи, які їх здійснюють.

На нашу думку, ритуально-побутова поведінка особистості є стилізацією в повсякденних практиках семіотичних реконфігурацій похідних ритуалу. При цьому вважаємо, що ритуали мають причетність саме до традиційного суспільства як актуалізації саморефлексії життєсвітів локальних спільнот, у всіх інших випадках ідеться про ритуалізації. Тобто похідні ритуалу в умовах новочасного суспільства ми розглядаємо як певні семіотичні релікти, проте це зовсім не соціальні рудименти, а лакуни “затіненого й неартикульованого” шару досвіду в структурі соціальних практик, які втілюються в різних формах стабільної поведінки.

Попри вагомості напрацювання індивідуалістичної персонологічної парадигми в нашій методологічній розвідці в пригоді стане саме соціокультурна парадигма, яка найбільш зорієнтована на пошук різноманітності форм реалізації соціальності та виявляє готовність до міждисциплінарного діалогу із соціальною антропологією та со-

ціальною історією. На основі ґрунтовного теоретико-методологічного аналізу соціокультурної парадигми Т. Титаренко визначає такі основні її акценти: інтерактивність, діалог особистості з оточенням, самоконструювання в контакті з різними історико-культурними контекстами [20, с.95].

Окреслимо логіку визначення основних ліній подальшого методологування докладніше. За останні десятиліття в процесі плідної посткризової полеміки методологічний апарат як вітчизняної, так і зарубіжної соціальної психології зазнав трансформацій і збагачення. Завдяки розмежуванню позицій класичної, неklasичної та постнеklasичної парадигми в психології [5], а також завдяки розробці М. Слюсаревським концепції оцінки соціально-психологічної теорії [16] було подолано еkleктизм на цьому терені й зроблено крок у бік розробки багатоаспектної теорії на засадах методологічного плюралізму, які здатні відповісти на виклики сучасності.

З позитивістським стандартом методологування, що спирався на класичну раціональність у науці та передбачав чіткі рівні методологічного аналізу, поступово “зжився”, спершу йому протиставлений, феноменологічний формат мислення неklasичної раціональності із трактуванням соціально-психологічних явищ як унікальних, суб’єктивно-неповторних та з істотним розширенням уявлень про причинність. В останній чверті ХХ ст. методологічні засади соціальної психології були доповнені постнеklasичною орієнтацією на рефлексивний опис явищ соціальної реальності, методологічним плюралізмом, урахуванням багатьох сценаріїв соціальної поведінки в точках біфуркації з погляду визнання історичності соціальних систем. Загалом, постнеklasичній науці, на думку М. Гусельцової, властиві такі риси, як методологічний лібералізм, герменевтичний стиль мислення, мережевий принцип організації знання, міждисциплінарний дискурс тощо [5, с.8].

Ще з часів парадигмальної (парадигма, від грец. *paradeigma* – узірець, приклад) кризи західної соціальної психології, яка розгорнулася в останній чверті ХХ ст., була постульована необхідність дослідження соціальної поведінки людини в реальному соціальному світі, що вивичує проблему пошуку адекватного методологічного арсеналу й утвердження нової конструкціоністської парадигми з її орієнтацією на релятивізм та ідіографічність. Остання нині вважається однією з найбільш потужних методологічних струменів не лише в соціальній психології, а й психології загалом, оскільки спирається на потенціал семіотичного повороту в гуманітарних науках (феноменологічна соціологія А. Шюца, соціологія знання П. Бергера й Т. Лукмана та ін.) [10].

Ідея лідера конструктивістського підходу американського соціального психолога К.Дж. Джерджена про протиставлення соціальної епістемології позитивістському її варіанту стала основою побудови нетрадиційної теоретико-методологічної схеми в соціальній психології, яка є не лише теорією пізнання соціальної реальності, а й утіленням ідеї “соціальної психології як історії” [6]. Проте заклик ученого до історичності соціальної психології фактично не був почутий, а дослідження стабільних форм поведінки в історичному контурі залишилися найбільш слабкою ланкою соціального конструкціонізму, оскільки йшлося про певні поступки релятивізму на користь універсалізму, а також необхідність балансування між ідеографічним і номотетичним підходами.

Ситуація ускладнювалася, на нашу думку, неготовністю методичного інструментарію в межах нового методичного арсеналу соціального конструкціонізму до такої роботи, що вказувало на необхідність їх збагачення. Так, Г.Дж. Джерджен пропонує для дослідження стабільних форм поведінки в історичній ретроспективі застосовувати контент-аналіз та кроскультурний аналіз, які зі своєю дискретною налаштованістю просто не відповідають поставленому ним завданню цілісної психолого-історичної реконструкції стабільних форм поведінки. На наше переконання, така методологічна

платформа передбачає врахування більш широкого багатопланового соціального контексту для аналізу соціально-психологічних явищ. Це важливо для осмислення соціально-психологічних особливостей ритуально-побутової поведінки особистості в процесі її мікро- та макродинаміки, оскільки, залежно від масштабів цієї перебудови, ідеться про врахування як соціально-психологічного, так і психолого-історичного виміру.

Проте подальший розвиток соціального конструкціонізму в соціології й теорії структуризації Е. Гідденса призвів до схиляння в бік континуальності історії, оскільки вважається, що історія не має тотальної форми. Відтак ідеться про існування в історичних змінах різних епізодів, що вимагають з'ясування свого специфічного характеру [27]. Визнаючи цілковиту прийнятність такого погляду із соціологічної точки зору, ми вважаємо, що соціально-психологічний спосіб психолого-історичної реконструкції стабільних форм поведінки як соціальних практик уможливорює визначення “точок взаємного дотику” цих континуумів. На нашу думку, соціально-психологічні студії віх історіогенезу традиційної ритуально-побутової поведінки та сучасних її форм можуть бути здійснені не лише в їх етнологічному чи кросісторичному порівнянні, коли вони виступають окремими епізодами чи мікрофлуктуаціями в новочасності, а в їх єдності й взаємоперетворенні. Саме в такому трактуванні вони мають дослідницьку перспективу “психології як історії” на засадах соціального конструкціонізму. На нашу думку, цей пошук може бути здійснений шляхом підбору відповідного методологічного інструментарію в царині соціальної психології, а також утворення нових методологічних синтезів на ґрунті здебільшого соціоцентричних (конструктивістських і постструктуралістських), інтеракційно-контекстних систем [17], а також з урахуванням перспективності розробок у царині соціального екзистенціалізму (П. Штомпка) [25].

Таким чином, виняткова багатоплановість дослідження соціально-психологічних закономірностей історіогенезу ритуально-побутової поведінки та його макроісторична перспектива, яка вказує на розширення поля соціально-психологічного дослідження, спонукає нас відмовитися від монометодологічного бачення на користь методологічного плюралізму. Методологічним осердям нашого дослідження є соціокультурно герменевтична парадигма, яка центрована на соціальному й соціопсихологічному конструкціонізмі. Ми враховуємо основні положення методологічної платформи соціального конструкціонізму на теренах соціології “узвичаєної дії”, що вбачає її походження на мікрорівні інтерсуб'єктної взаємодії (соціології соціальних практик). Центральними тут є положення щодо габітуалізації, типізації, інституалізації та легітимізації соціальних практик (П. Бергер, Т. Лукман) [1], у межах яких соціальний досвід є одним із видів досвіду людини. Вагомими є ідеї етнометодології Г. Гарфінкель, витоки якої знаходимо у феноменологічній соціології А. Шюца [26] і яка звернена до аналізу “дії-в-контексті”, з'ясування шляхів створення звичайними людьми стабільного соціального світу засобами повсякденних висловлювань і рутинних дій. Сам термін “етнометодологія” Г. Гарфінкель визначає як “дослідження раціональних властивостей індексних виразів та інших практичних дій як можливих безперервних досягнень організованої штучної практики повсякденного життя” [4, с.20–21]. Важливо зазначити, що подальший розвиток принципів етнометодології в етогенетичному підході Р. Харре сприяло становленню дискурсивної психології [24] з їх установкою на вивчення локальних соціально-психологічної практик як лінгвістичного, так і тілесно-семіотичного плану, тобто на засадах полімодальності, що є евристичним для нашого подальшого дослідження.

Істотною складовою методологічної бази наукового пошуку став для нас соціальний конструктивізм (С. Московічі) [11], що зумовлено вдалим поєднанням у дослідженні соціальних уявлень конструктивістської теорії з елементами європейського соціального когнітивізму й спрямованості на аналіз системи “соціальні уявлення (ментальні утворення) – дискурс”. Дослідників саме цього спрямування цікавить не лише

мікрорівень спілкування, а й ідеологічний макрорівень анкеровки (укорінення – термін С. Московічі) соціальних уявлень у великих групах, натовпі, тим самим використовується потенціал французької соціальної психології початку ХХ століття (Г. Лебон) [9]. Порівнюючи поняття “колективні уявлення” (за Е. Дюркгеймом) [8] і “соціальні уявлення”, С. Московічі наголошує на доцільності їх розрізнення саме в історичному аспекті. Учений зазначає: “Вірування та ритуали в нашу епоху секуляризовані; вони вбудовуються в суспільство або конструюються в ньому – у суспільстві, де мовленнєве спілкування й комунікація між індивідами стають з ходом історії більш значущими, а ніж у традиційних суспільствах” [11, с.67–68].

Не менш значущими в процесі методологування є ідеї постструктуралізму (Ю. Хабермас) [23] і теорії, які вдало, на наш погляд, синтезують ідеї постструктуралізму та конструктивізму (структурна теорія П. Бурдьє, теорія структурації Е. Гідденса) [2; 27], торкаючись проблем соціальної ефективності, життєвої компетентності особистості з урахуванням соціокультурних і соціоісторичних контекстів і вкладу ритуалізованих практик у цьому сенсі (генеза типів суспільства – первісні, аграрні, індустріальні, зокрема модерні та постмодерні).

Таким чином, до головної, першої методологічної переваги соціального конструктивізму в плані нашого дослідження слід віднести його контекстність. По-друге, важливим є трактування соціальної взаємодії на засадах конверсації. У межах цієї парадигми було введено поняття конверсії (термін лінгвістичного походження – лат. *conversion* – зміна), яка є одиницею аналізу конверсаційного обміну інтеракцій і досліджується засобами конверсаційного аналізу. Конверсаційний обмін від обміну мовних реплік поступово був розширений до мультимодальної взаємодії та ієрархії модусів (мовлення, жест, міміка тощо). Із цього випливає, що обмін інтеракцій має конвенціональну консенсусну природу, що створюється й підтримується міжособистісними стосунками в спільноті й структурує колективну ментальність (К. Джерджен, с.Московічі, Р. Харре)[6; 11; 24].

Зрештою, мовиться про те, що конструкціоністська парадигма переглянула соціально-психологічну онтологію, відтак заперечила картезіанське уявлення про ментальну субстанцію як про “місцезнаходження” індивідуальної психіки й детермінант соціальної поведінки особистості, що сповідував соціальний когнітивізм [11]. Віднині соціальність локалізується навколо дискурсу та соціальної дії, що надає нових можливостей в інтерпретації соціальної поведінки поза полем жорсткої каузальності, оскільки ці “причини” можуть мати як більш варіативну, так і неповторну природу.

По-третє, услід за етнометодологією Г. Гарфінкеля в етогенетичному підході [4] й дискурсивній психології наріжною стала проблема регламентації соціальної поведінки, про що засвідчують два основні завдання, які артикулює Р. Харре. Перше – аналітичне, пов’язане зі структурним осмисленням “продуктів” соціальної взаємодії, друге – генетичне, яке виявляє у виявленні вихідних шаблонів, їх структури й форм репрезентації в соціальних діях і когнітивних ресурсах соціально-компетентних учасників інтеракцій [24].

Віднині в конструкціоністському трактуванні царина психосоціального – це сфера мікросоціальних стосунків між членами соціальної спільноти, які створюються й підтримуються здебільшого за допомогою мовленнєвих актів, що чергуються й повторюються. Узвичаєні, рутинні інтеракції слугують збереженню морального канону, стандарту спільноти, тобто підтримці взаємин на засадах морального порядку та етикету в умовах повсякденності, переважно в культурі побуту. Особистість згідно зі структурно-конструкціоністською теорією П. Бурдьє залучається до поля цих інтеракцій завдяки своєму габітусу (манері) – культурному та іншим видам капіталу [2]. Плідне в річищі нашого розгляду ритуально-побутової поведінки поняття “габітус” трактується

вченим як продукт колективних та індивідуальних практик відповідно до схем дії, стереотипів, що виникли на основі минулого досвіду. Проте, на нашу думку, воно описує узвичаєну поведінку швидше на соціологічному рівні й потребує подальшої соціально-психологічної конкретизації. Водночас переоцінка значення рутинних соціальних практик у соціології та соціальній психології призвела до окреслення основних орієнтирів тлумачення ритуалізованої поведінки з погляду теорії соціальних уявлень – як здійснення системи вірувань і буденного знання, що стає можливим лише завдяки оволодінню граматику соціокультурного дискурсу [11]. Сучасні ритуальні теорії, як зазначає Кр. Вульф, акцентують здебільшого практичний, інсценований бік ритуалу, у центрі уваги дослідників опиняються форми ритуальної дії, що дозволяють спільнотам генерувати й улагоджувати відмінності та розбіжності [3].

Таким чином, методологічна база дослідження історіогенезу ритуально-побутової поведінки особистості передбачає поєднання, з одного боку, методологічних настанов соціопсихологічного конструктивізму, з його центрацією на мікроконструюванні соціального в дискурсі засобами соціальної дії, що конституює соціальні практики, з другого, – з макросоціальним потенціалом “серединного”, більш близького до соціального когнітивізму конструктивізму школи С. Московічі, у межах якого соціальні уявлення трактуються як такі, що конструюються в дискурсі в межах спільнот різного масштабу (малі групи, спільноти, натовп, маси).

Прийнятна в руслі нашої проблематики соціокультурна методологічна платформа дозволяє врахувати в побудові методологічної моделі історіогенезу ритуально-побутової поведінки особистості одразу два рівні її реалізації – мікросоціальний і макросоціальний, де спільним знаменником постає категорія “дискурс”, що, у першому випадку, пов’язується із соціальними діями, їх схемами, і цей зв’язок представлений як “соціальні практики” (за схемою дискурс-соціальна дія), а в другому – з ментальними утвореннями – соціальними уявленнями (за схемою дискурс-соціальні уявлення). Така компліментарність дозволить, на нашу думку, позбутися вад “анархічності” методологічного плюралізму й наблизитися в подальших розвідках до ідеалів і переваг методологічного лібералізму на цьому терені наукового пошуку.

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности : Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – 325 с.
2. Бурдьє П. Клиническая социология поля науки / П. Бурдьє // Социоанализ Пьера Бурдьє : Альманах Рос.-франц. центра социологии и философии Института социологии РАН. – М. : Ин-т экспериментальной социологии ; С. Пб. : Алетейя, 2001. – С. 19–35.
3. Вульф Кр. Миметическое воспроизводство эмоций и воспоминаний в ритуалах / Кр. Вульф // Политическая концептология. – 2011. – № 3. – С. 152–160.
4. Гарфинкель Г. Исследование по этнометодологии / Г. Гарфинкель. – С. Пб. : Питер, 2007. – 335 с.
5. Гусельцева М. С. Постнеклассическая рациональность в культурной психологии / М. С. Гусельцева // Психологический журнал. – 2005. – № 6. – С. 5–15.
6. Джерджен Г. Дж. Социальная психология как история / Г. Дж. Джерджен // Социальная психология: саморефлексия маргинальности : Хрестоматия / РАН ИНИОН ; ред. сост. Е. В. Якимова. – М. : ИНИОН, 1995. – С. 23–50.
7. Дензин Н. К. Ритуальное поведение / Н. К. Дензин // Психологическая энциклопедия / под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. 2-е изд. – С. Пб. : Питер, 2006. – С. 766–767.
8. Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя : Тотемна система в Австралії / Е. Дюркгайм ; пер. з фр. Г. Філіпчук та З. Борисюк. – К. : Юніверс, 2002. – 424 с.
9. Лебон Г. Психология народов и масс / Густав Лебон ; пер. с франц. – Челябинск : Социум, 2010. – xx + 379 с.
10. Леонтьев Д. А. Неклассический вектор в современной психологии / Д. А. Леонтьев // Теория и методология психологии: постнеклассическая перспектива / отв. ред. А. Л. Журавлев, А. В. Юревич. – М. : Изд-во “Институт психологии РАН”, 2007. – С. 74–94.
11. Московичи С. Представляя социальные представления : беседа / С. Московичи, И. Маркова ; пер. с англ. // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – № 1. – С. 61–70.

12. Остин Дж. Избранное / Дж. Остин ; пер с англ. Л. Б. Макеевой, В. П. Руднева. – М. : Идея-Пресс, 1999. – 332 с.
13. Ребер А. Большой толковый словарь Т. 2 : (П – Я) / А. Ребер ; пер. с англ. – М. : Изд-во АСТ; Вече, 2001. – 560 с.
14. Регуляція соціальної поведінки за ситуації нестабільності : віртуальний круглий стіл // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2011. – № 2. – С. 178–204.
15. Да здравствует ритуал (Ритуалы и их господство там, где не нужна искренность) : введение к книге / А. Селигман, Р. Веллер, М. Пьет, Б. Саймон // Иностранная психология и социальная история. – 2004. – № 2. – С. 171–183.
16. Слюсаревський М. М. Методологічний простір створення та оцінювання соціально-психологічної теорії: спроба обґрунтування концепції / М. М. Слюсаревський // Практична психологія та соціальна робота. – 2013. – № 6, – С. 3–5; № 7. – С. 1–3.
17. Смит Н. Психология : Современные системы / Н. Смит ; пер. с англ. ; под общ. ред. А. А. Алексева. – С. Пб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 543 с.
18. Тернер В. Символ и ритуал : монография / Виктор Тернер ; сост. и авт. предисл. В. А. Бейлис ; Академия наук СССР. – М. : Наука, 1983. – 277 с.
19. Тэшфел А. Эксперименты в вакууме / А. Тэшфел // Зарубежная социальная психология / под ред. Г. М. Андреевой, Н. Н. Богомоловой, Л. А. Петровской. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – С. 229–243.
20. Титаренко Т. Постмодерні концептуалізації понять “особистість” і “життєвий шлях” / Т. Титаренко // Психологія і суспільство. – 2009. – № 4. – С. 83–96.
21. Фрезер Дж. Дж. Золотая ветвь : Исследование магии и религии : в 2 т. Т. 1 : Гл. I–XXXIX / Фрезер Дж. Дж. ; [пер. с англ.]. – М. : ТЕРРА-Книжный клуб, 2001. – 528 с.
22. Фрейд З. Тотем и табу / З. Фрейд ; [пер. с нем. М. В. Вульфа]. – С. Пб. : Азбука-классика, 2010. – 256 с.
23. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас ; пер. с нем. ; под ред. Д. В. Скляднева. – С. Пб., 2006. – 378 с.
24. Харре Р. Вторая когнитивная революция / Р. Харре // Психологический журнал. – 1996. – № 2. – С. 3–15.
25. Штомпка П. В фокусе внимания повседневная жизнь : Новый поворот в социологии / П. Штомпка // Социологические исследования. – 2009. – № 8. – С. 3–13.
26. Щюц А. Избранное : Мир, светящийся смыслом / А. Щюц ; пер. с нем. и англ. – М. : РОССПЭН, 2004. – 1056 с.
27. Giddens A. The Consequences of Modernity / A. Giddens. – Stanford : Stanford univ. press, 1990. – 186 p.

In the article is determined methodological references of research of historical processes of ritually-domestic personality behavior in a social-psychological aspect, that is seen in methodological pluralism. Is defended the supplemented of social-constructive approach with the ideas of social constructivism, that allows to carry out the analysis of ritual-domestic behavior of personality on the microlevel of time, as regular practice, taking into account mentally-discursive transformations in the system of social presentations on macrolevel.

Keywords: ritually-domestic behavior of personality, methodological pluralism, social constructivism, social constructionism.

УДК 159.923.87

ББК 88.37я73

Олеся Коропецька

ЦІНІСНО-СМИСЛОВА ДЕТЕРМІНАЦІЯ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД ЗРІЛОСТІ

У статті представлено теоретичний аналіз проблеми самореалізації особистості в період зрілості, розглянуто проблему вікової періодизації в психології, розкрито сутність і місце періоду зрілості у віковій періодизації, розглянуто особливості кризи середини життя і ціннісно-сміслової сфери людини в період зрілості та її вплив на самореалізацію людини зрілого віку.

Ключові слова: вік, дорослість, зрілість, самореалізація, ціннісні орієнтації, криза середини життя, сенс життя.

Постановка проблеми. Цілісна людина ніколи не задовольняється досягнутим, вона завжди знаходиться в постійному пошуку нових можливостей як у професійному розвитку, так і в особистісному бутті. Прагнення до розвитку й росту, до самореалізації